

Fotografering som metod och kulturvetenskapligt aktörsskap

Lennart Zintchenko

lennart.zintchenko@ethnology.gu.se

Etnologiska institutionen

Göteborgs universitet

Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005. Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.

Bakgrund

Detta ”paper” utgår från en fristående delstudie inom forskningsprojektet *Ephemeral landscapes* (Saltzman & Qviström 2003). Delstudiens målsättning har varit att med hjälp av egen fotografering och intervjuer undersöka ett stadsrandsområdes efemära landskapskvaliteter. Arbetet genomfördes inom ramen för en halvtidstjänst mellan augusti 2004 – januari 2005. Resultatet ska publiceras i en planerad antologi som ska diskutera planeringsfrågor rörande stad, landsbygd och natur. Begreppet efemärt landskap innebär ett intresse för landskapets tillfälliga och övergående kvaliteter. De landskapsförändringar som omfattas av begreppet är dock inte reducerbara till enkla och tydliga skeenden som avlöser varandra i ett slags från-till. Efemära landskap innebär att det geografiska rummet under vissa tidsperioder är öppet att omdefinieras och upptäckas på nytt.

Det landskap som jag undersökt ligger längst ner i sydväst på ön Hisingen i Göteborg. Området omfattar Arendal, Risholmen, Hjärtholmen, Torslandaviken, Skeppstadsholmen och f.d. Torslanda flygplats. Skälet till varför denna del av Göteborg valts ut är att den kännetecknas av en mångfacetterad blandning av gamla och nya landskapsinslag på en förhållandevis begränsad yta (ca 3x3 km). Den dynamiska helheten är uppbyggd av verkstadsindustrier, kontor, oljehamn, oljeraffinaderier, oljecisterner, kontorsarbetsplatser, godshantering, golfbana, småbåtshamnar, småbåtvarv, en havsbadskoloni, bostadsområden, landsbygd, kustnatur, fågelreservat, affärscentrum, modellflygklubb, MC-övningssbana, uppställningsområde för fabriksnya bilar, containerupplag, vindkraftverk, konstgjorda landskap, odliga mellanrum och parkanläggningar. De uppräknade landskapsinslagen har olika lång närvaro i området, från flera tiotals år, till att vara under aktuell uppbyggnad. Under de senaste 40–60 åren har dessutom ett stort antal verksamheter som påverkat landskapskaraktären försvunnit, vidareutvecklats eller blivit utbytta.

Det ständigt föränderliga landskapssammanhanget har varit utgångspunkten för detta delprojekts genomförande. Detta har inneburit en nyfikenhet på närvaron av föränderlighet av både permanent och tillfällig art (Brassley 1998), samt att närmare undersöka parallella skeenden i tid och rum (Bengtsson m.fl. 2003). Det undersökta stadslandskapets karaktär har över en utsträckt tidsperiod inneburit närvaron av en stor variation av efemära landskapskvaliteter. För att få reda på något om erfarenheterna av att befinna sig mitt i ett föränderligt landskap har jag intervjuat fyra kolonistugeinnehavare på Torslanda havsbadskoloni utifrån mitt fotografiska material.

Att fotografera har givit möjligheter att identifiera spår som antyder landskapets efemära kvaliteter. Dessa landskapsspår är viktiga att både kunna upptäcka och tolka. Sammanställandet av bildmaterialet har även legat till grund för formulerandet av frågor och samtalsämnen i den efterföljande intervjufasen. Ett urvalskriterium för valet av personer att intervjua har varit

tidpunkten då man blev innehavare av en kolonistuga. De som blivit intervjuade har blivit indelade i kategorierna ”gamla” och ”nya” kolonister. Indelningen har varit liktydigt med en uppdelning i äldre och yngre.

I intervjuerna har jag använt mig av fotografier som visat upp ett både mångfacetterat och föränderligt stadslandskap. På detta sätt ville jag komma åt på vilket sätt efemära landskapskvaliteter var en del av kolonisternas vardag. Bildmaterialets innehållsliga bredd var viktig eftersom den skulle ge ledtrådar om vad som var bekant/obekant, betydelsefullt/betydelselöst eller kontroversiellt/okontroversiellt. Intervjuerna har kretsat kring samtalsämnen som berört mellanrum/föränderlighet, interna/externa områdesrelationer, samt närvaron av tillfälliga och övergående landskapskvaliteter. Intervjuerna har också innehållit en reflexiv del där vi samtalat om bilden av landskapet i och kring koloniområdet. Här handlade det om bilder i bred bemärkelse, det vill säga allt från fotografiska till mentala bilder.

Fotograferingens genomförande och bildernas betydelse

Fotograferandet i landskapet kring det gamla flygplatsområdet har haft skilda funktioner under olika faser av forskningsprocessen. I en första fas gav fotograferandet kännedom om det landskap som skulle undersökas. Eftersom jag fotograferat med hjälp av stativ skedde arbetet långsamt och med väl utvalda stopp för att kunna få med det som sätter präge på denna del av Göteborg. Fördelen med att skapa sig ett sådant fotografiskt grundmaterial var att rumsliga inslag och relationer blev lättare att återanknyta till, både i samband med ordnandet av bilderna och i de efterföljande samtalen.

Det jag inledningsvis vann på att fotografera var att bildmaterialet kunde korrigera de första besökens intryck. I ett senare analysarbete kunde nödvändig distans skapas genom att kombinera det fotografiska källmaterialet med intervjuerna, och begreppet ”efemära landskap”. Utifrån detta har en preliminär analys gjorts av efemära landskaps relevans på lokal nivå och för stads- och landskapsplanering.

Aktuella fotografier är viktiga när man intresserar sig för landskapsfrågor eftersom det geografiska rummet i urbana randområden är starkt föränderliga till både innehåll och användning. Med hjälp av nytagna fotografier har det varit möjligt att både kunna orientera sig i och senare samtala kring en aktuell landskapsituation.

En viktig roll som fotografierna hade i intervjuerna var att de kunde användas som en gemensam utgångspunkt för samtalet. Genom att jag använde mig av fotografier kunde intervjusamtalen riktas mot bestämda områden och platser. På detta sätt blev bilderna grunden för ett iscensatt möte. Mitt forskningsintresse och mina erfarenheter från fotograferandet blev på detta sätt tydliggjort i intervjusamtalen.

Att genomföra en fotografering på plats innebär också möten när bilderna tas. Som fotograf får man ofta ta olika slag av kontakter när bilderna tas eller så blir man uppsökt med frågor om varför man fotograferar. På så sätt var även det fotografiska genomförandet något som innebar ”feed-back” från människor i området. Dessa möten har inneburit att jag kontinuerligt fått ta del av kunskaper om det som fotograferats, samt att jag fått reaktioner på mina förklaringar om varför jag finns där med en kamera. På så sätt var det redan under inledningsskedet möjligt att närma mig projektets målsättning att undersöka landskapets efemära kvaliteter. Det är dock viktigt att vara medveten över att fotograferandet också kan vara ett hinder för skapandet av kontakt, exempelvis genom en allt för närgången och påträngande fotografering.

Vare sig man fotograferar människor, landskap eller byggnader, så ger man in sig i situationer som kräver någon form av social förhandling eller förklaring om varför man finns på plats (jmf. Becker 2000). Genom att fotografera med hjälp av stativ (som jag gjort) gör man sig både synlig för omgivningen och mottaglig för spontana möten eftersom man står stilla under en förhållandevis lång tid. Frågor över fotografens intressen och närvaro blir på så sätt möjliga att ställa för människor i omgivningarna. Naturligtvis handlar dessa möten om slum-

pens skördar, men det är ändå något som är viktigt att känna till och bejaka. Spontana möten under fotograferandets gång har bidragit till att jag lärt känna landskapet och fått uppslag till genomförandet av intervjuer i ett senare skede. Fotografering på plats är alltså inte liktydigt med vare sig ensidig observation eller fotografisk registrering, utan startpunkten för ökad kännedom, dialog och samtal. Ur ett aktörsperspektiv innebär detta att man möter förväntningar och synpunkter på sitt fotograferande. Man börjar med andra ord att tidigt komma in i de sammanhang som fotografiska aktörer och praktiker befinner sig i.

Om fotografi och fotografisk praktik

Det finns många frågor som väcks när fotografering och akademisk forskning kombineras. Är fotografering bäst lämpad som metod? Vilken relevans har fotograferandet i förhållande till teori och analys? Finns det något att hämta från de många etablerade fotografiska praktiker som finns? För mig har frågan om aktörsskapet varit viktigast.

För att komma någonvart med vad ett fotografiskt aktörsskap kan vara för något, så har en konstruktiv väg varit att ta fasta på diskuterandet av den fotografiska praktiken inom några områden som är relevanta för min forskningsuppgift. Eftersom jag kommer från universitetets forskningsvärld har det varit särskilt viktigt att fånga upp fotograferandets roll i akademisk miljö. Mina främsta inspirationskällor har kommit från riktningarna visuell sociologi och visuell antropologi (t.ex. Banks 2001, Becker 1986, Morphy&Banks 1997, Pink 2001, *Qualitative Sociology 1:1997*). Min orientering inom dessa fält har fäst uppmärksamheten på vikten av att tänka på hur bilder skapas, används, uppfattas, samt vad som påverkar vid själva fotograferingstillfället. Jag har även inspirerats av alla dem som argumenterar för att fotografier inte ska reduceras till ytliga illustrationer, en väg för att lätta upp en text eller ett sätt att introducera och förmedla förenklad kulturvetenskap (se t.ex. Myrdal 2002).

Ingången till ett kulturvetenskapligt förankrat aktörsskap inom det fotografiska området har för mig främst gått via antropologen Marcus Banks och fotografen/fototeoretikern Allan Sekula. Dessa två menar att betydelsen av fotografiska bilder och praktiker hör ihop med dess tillämpningar – från tillkomsten till den slutliga användningen (Banks 2001, Sekula 1993). Med utgångspunkt hos Banks och Sekula innebär skapandet av fotografiska bilder att de är avhängiga uttalade problematiseringar, strategier och målmedvetna tillämpningar.

Eftersom en stor del av den akademiskt förankrade diskussionen om fotograferandets roll understryker betydelsen av problematiseringar, strategier och målmedvetna tillämpningar har jag ägnat detta speciell uppmärksamhet. För att fördjupa det de skriver om har jag undersökt i vilken utsträckning medvetet formulerade tillämpningar finns närvarande inom etablerade fotografiska fält med relevans för min undersökning. Resultatet av genomgången pekar på att problematiserandet av fotografering och fotografier finns närvarande, men att det inte tillhör den fotografiska praktikens huvudfåra. Min genomgång visar dock att det finns utrymme för ett aktivt fotografiskt aktörsskap i både akademisk miljö och ute i samhället.

Viktiga beröringspunkter mellan kulturvetenskap och etablerade fotografiska praktiker har jag funnit inom ämnesområdena arkitektur, landskap, natur och kulturmiljövård. Det finns dock ett problem när man vill koppla det egna fotograferandet till den fotografering som förekommer inom dessa områden. Problemet består i att det inte går att göra träffsäkra sökningar på fotografiska projekt som publicerats. Den stora bredden av fotografiska publikationer går inte att sökas med hjälp av de databaser biblioteken förfogar över idag. Att göra sökningar på ”Pn” i ett bibliotek leder ofta till litteratur om världsberömda fotografer, fotografihistoria eller konstnärligt avancerade projekt och utställningar. Den stora och omfattande fotografiska praktik som befattar sig med arkitektur, landskap, natur och kulturmiljövård är svårt att finna eftersom den ingår (och försvinner) i den stora mängd titlar som faller inom dessa ämnesområden. Dessutom är det så att om man får vetskap om några relevanta titlar, så är de svåra att låna eftersom det ofta finns bara ett exemplar av dem i Sverige eller Skandinavien. Hasselblad

Center i Göteborg och Moderna museet i Stockholm har väl sorterade specialbibliotek med fotografiska publikationer, men befattar sig inte gärna med fjärrlån.

Sedan några månader tillbaka är Hasselblads centers bibliotek sökbar via nätet. Moderna museets bibliotek behöver man dock fortfarande besöka för att kunna göra en tillförlitlig sökning. Att få kännedom om relevanta fotografiska praktiker handlar därför till stor del om att löpande bevaka de fält man är intresserad av för att kunna plocka ut det som är av intresse utifrån ett aktualiserat forskningsmål.

En värdefull introduktion till genomförda fotografiska landskapsprojekt har varit *Suburban options. Photography commissions and the urbanization of the landscape* (1998). Denna bok är en omfattande och grundlig genomgång av uppdragsfotografiska projekt som gjorts i Europa från 1980-talet fram till slutet av 1990-talet (bl.a. det svenska Ekodok-90 projektet *I människans hand* 1994). Det gemensamma för projekten som presenteras är samtidens omvandlingar av landsbygd och urbana ytterområden. Huvudmännen bakom projekten har genomgående varit statliga och kommunala myndigheter eller organisationer med nära anknytning till stat och kommun. Bredden och omfattningen av den verksamhet som redovisas är tecken på att det finns nyuppkomna omständigheter som påverkar urbana och rurala landskap över hela den europeiska kontinenten.

Ett fotografiskt projekt som lyfts fram som förebild i *Suburban options* (1998) är det franska DATAR-projektet (Délégation à L'Aménagement du Territoire et à L'Action Régionale) som genomfördes i början av 1980-talet (Latarjet&Hers 1985, 1989). DATAR-projektet ville uppmärksamma att kända förändringskrafter och förändringsresultat inte längre var giltiga (som hastig demografisk tillväxt, utflyttning från landsbygd, storskalig expansion och industriella etableringsmönster). Vad man från fransk horisont såg i början av 1980-talet var framväxten av nya och annorlunda urbana strukturer där medborgarna levde sina vardagsliv på ett annat sätt jämfört med tidigare skeden i samhällsutvecklingen. Problemet var att undersökningar vid denna tid visade att allmänheten trodde att landskapen i Frankrike såg ut och fungerade som förr. Vad man inom DATAR ville uppnå var att göra de nya landskapen kända därför att kvaliteterna i det geografiska rummet var något som man ansåg hade betydelse för de val människor gjorde i utformandet av sina liv. Genom att starta och genomföra ett stort fotografiskt projekt kring en pågående landskapsutveckling ville DATAR placera sig i centrum för en nödvändig miljödiskussion. Man var tidigt klar över att nya förändringstrender inte enbart gick att hantera med hjälp av lagar och regelverk (Latarjet 1987).

I genomförandet av DATAR-projektet var en central utgångspunkt att fotograferna aktivt skulle skapa bilden av de nya landskapen i Frankrike. Varje enskild fotograf skulle vara en "auteur" som skulle ge sitt personliga perspektiv och inte underordna sig rummets topografi. Bildresultaten var tänkta att bli uttryck för olika individers erfarenheter och möten med landskapet (a.a. 1987). Detta är ett ställningstagande som diskuteras och debatteras tifrån olika ståndpunkter i *Suburban options* (1998). Problematiken presenteras i bokens inledning av Frits Giertsberg (a.a. 1998:12 f). Han presenterar positionerna för, emot samt argument för kombinerandet av systematiska inventeringar och subjektivt tolkande. (Vilket i det första fallet handlar om vikten av hur landskapet ser ut, skildrandet av enskilda objekt som delar av en helhet och hur landskapet ter sig för en betraktare innanför eller utanför ett visst område. I det andra fallet handlar frågan om hur aktivt fotografen ska styra bilders betydelser med hjälp av stil, teknik, tillfälliga utgångspunkter, detaljer, medvetet skapade kontraster, arrangerade situationer eller bildbearbetning i efterhand.) Att detta positionerande var och är delar i en viktigt principdiskussion framgår också av den fotohistoriskt förankrade diskussionen kring landskapsfotografier som Hripsimé Visser gör i samma nummer av *Perspektief magazine* där Bernard Latarjet (1987) presenterar DATAR-projektet. Enligt Visser är gränsdragningen mellan topografisk dokumentation och subjektivt skapande en sentida 1900-talsföreteelse där positio-

nerna mellan dessa fotografiska poler är del av en långdragen diskussion som böljat fram och tillbaka.

Debatten kring frågan om det subjektiva tolkandet och det topografiska inventerandet är ett exempel på hur landskapsfotografering kan problematiseras. Om man byter ut subjektivt tolkande mot analytiskt underbyggt tolkande och topografisk inventering mot topografisk dokumentation, så hamnar man i en diskussion som också finns närvarande inom kulturvetenskaplig forskning. Om man tittar närmare på det bildmaterial som produceras inom arkitektur-, landskaps-, natur- och kulturmiljöfotografin så framträder fler problematiserande perspektiv och praktiker. Den grundsyn som finns representerat inom visuell sociologi och visuell antropologi med fokus på problematiseringar, fotografiska kontexter och uttalade målsättningar för fotograferingen blir därmed mer intressanta att ta till sig och försöka utveckla.

Två exempel på projekt som betraktar fotograferandet som något centralt i relation till pågående landskapsförändringar, planeringsfrågor och akademisk forskning är Gabriele Basilico och Stefano Boeris *Italy – Cross sections of a country* (1998), samt Theo Baart m.fl. *Atlas of change. Rearranging the Netherlands* (2000). Båda dessa böcker är gjorda i nära samarbete mellan fotografer, forskare och stads-/landskapsplanerare. Det finns också det som skiljer dessa båda arbeten åt, både vad gäller inriktning och genomförande. Skillnaderna kan sammanfattas som att Basilico och Boeri intresserar sig för ”urban sprawl” och Baart m.fl. åt nya holländska landskapstyper och platser.

För att säga något mer om dessa böcker så understryker Basilico och Boeri fotograferandets roll i relation till de brister kartografiska representationer har i form av eftersläpande aktualitet och förenklade tillrättalägganden av det geografiska rummet. Även forskning inom kulturgeografi och arkitektur kritiserar för att allt för ofta utgå från etablerade kategorier som land/stad, centrum/periferi, offentligt/privat, stadsmorfologi/byggnadstyper och arkitektur/stadsområden. Det är med detta som bakgrund som ett fotografiskt projekt kan bidra med något väsentligt, eftersom nytagna bilder är resultatet av direkta möten med aktuella förändringsprocesser. För fotografen Gabriele Basilico och urbanforskaren Stefano Boeri är det viktigt att utforska stadens rum och pröva analytiska perspektiv på plats – där det händer. De pekar bland annat på de problem forskning och planering för med sig när den bygger på observation på distans och snabba besök i landskapet. Basilico och Boeri menar att ett noggrant och långsamt fotograferande har något att tillföra både forskning och planering. De anser även att fotografiska publikationer blir en manifestation över att rum, geografi och landskap kan uppfattas, skildras och representeras på flera olika sätt.

I *Atlas of change* (Baart m.fl. 2000) görs inga uttalade kopplingar till akademisk forskning, men resultatet är en produkt av ett samarbete mellan en fotograf (Theo Baart), en journalist specialiserad på urbana frågor (Tracy Metz) och en stads- och landskapsplanerare (Tjerk Ruimschotel). I boken uppehåller man sig främst kring frågor som har med medborgarnas delaktighet (eller snarare brist på delaktighet) i planerandet av städer och landsbygd. Det som är av intresse utifrån ett fotografiskt sammanhang är att Baarts bild- och motivurval utgår från sextio begrepp som i planeringsdokument och dagspress benämner nya företeelser i den holländska geografin. Theo Baarts fotografier kontextualiseras utöver detta med hjälp av Tracy Metz intervjuer med personer som representerar den holländska befolkningen och några av byggsektorns aktörer. Tjerk Ruimschotel presenterar utifrån sina erfarenheter som planerare ett antal officiella och alternativa kartbilder för att åskådliggöra de förändringar som skett i Holland mellan åren 1965–2000. Den parallella publiceringen av fotografier, begrepp, intervjuer och kartor förmedlar en medvetenhet över att bilder och språkliga kategorier både visar och döljer det som sker i landskapet.

För att bidra med en ytterligare problematisering av några fotografiska praktiker, så skulle jag vilja relatera Paul Brassleys (1998) definition av ”efemära landskap” (d.v.s. årstids- och dygnsrytm, ljud, lukter, väder, ljusskiftningar, växtcykler etc.) till den natur-, kulturmiljö och

landskapsfotografi som förekommer i tidskriften *Camera Natura* (se t.ex. Edberg&Strand 1995, Hagman 1995, Hallberg 1996, Hammarstad 1995, Rydell 1997, Røttereng 1997). Den typ av fotografisk praktik (och estetik) som kommer till uttryck i *Camera Natura* kritiseras då och då som förljugen, konstlad och förskönande (se t.ex. *Nordiska landskap* 1986:6, Ohlsson 2000:18, *Platsens politik* 2002:6). Kritiken siktar in sig på naturfotografins idyllisering, naturromantik och estetisering av en natur som inte finns. Men, om man betraktar bilderna i *Camera Natura* med Brassleys landskapsbegrepp i bakhuvudet, så möter man både fascinationen och det etablerade intresset för tillfälligheternas mångfald i natur och kulturlandskap. Paul Brassley relaterar i sin egen text till liknande företeelser inom konsten.

Det tillfälligas betydelse i stadslandskapet har också uppmärksamats av den amerikanske arkitekten och forskaren Sandra Davis Lakeman (1992). Hennes bildbaserade forskning kring den principiellt viktiga betydelsen av ljusets många skiftningar i Sienas (Italien) gamla stads-kvarter ligger nära Brassleys tankegångar. Hennes arbete med detta projekt hade dock inget med "det efemära" som begrepp att göra, men var ett led i att öka medvetenheten över behovet av att tänka i termer av morgon-, dags- och kvällsljus ("natural light") i skapandet av arkitektoniska livsmiljöer. Hennes bok *Natural light and the italian piazza* är en fotografiskt underbyggd analys av olika slag av naturliga ljuskvaliteter som anses bidra till erfarenheten och upplevelsen av en stadsmiljö.

Ett problem med den naturfotografi som förekommer i *Camera Natura* och i Sandra Davis Lakemans bok är att den lätt kan uppfattas som ett romantiserat svärmeri för natur och kulturhistoriska miljöer.

Att göra nedslag i förda diskussioner kring praktiserandet av fotografi visar upp många exempel på den problematiserande fotograferingens möjligheter. Landskapsarkitekternas tidskrift *utblick Landskap* (numera ombildad till *Area*) gav under 1990-talet ut två temanummer med rubrikerna "Bilderna av landskapet (3:1990) och "Stora fotografnumret" (1:1997). I dessa båda nummer presenteras en bildsyn som utgår från att det man ser i ett landskap är beroende av vem betraktaren är. I detta sammanhang är fotografiska bilder något som tolkas på två sätt. Den ena tolkningen går ut på att fotografiet bidragit till en slags demokratisering av bildskapandet om den värld vi lever i. Den andra tolkningen riktar in sig på att fotografier ger bildskaparen och bildanvändaren utrymme för vinkling och formulering av budskap. De positioner som en landskapsfotograf kan sägas pendla mellan är vilja att se och upptäcka, subjektiva urvalskriterier och det ordnande ögat. De förhållningssätt som kommer till uttryck i *utblick Landskaps* båda temanummer pekar ut det utrymme som finns i utarbetandet av fotografiska metoder, tekniker och användningsområden. Som aktör inom ett fotografiskt fält är man inte ensidigt hänvisad till konsoliderade genrer, konventioner eller institutionaliserade praktiker. (Det är dock bra att känna till och ha koll på vilka förväntningar och krav som genrer och konventioner skapar i olika sammanhang.)

Det finns fotografiska verksamhetsfält som kan belysa något av den formbarhet och utvecklingspotential som det fotografiska mediet har – även inom praktiker som anses vara starkt konventionaliserade. Naturfotografien är ett exempel på detta. Inom denna fotografiska genre finns det idag ett växande intresse för bilder som lyfter fram ekologiska problem och frågor (se t.ex. Ohlsson 2000). I katalogen till Bildmuseets (Umeå) utställning "Platsens politik" sägs det dessutom att landskapsfotografien utvecklas allt mer från avbildning av ren natur till förmån för ett bildskapande som utgår från problematiseringar, analyser och kritiska perspektiv på kulturlandskapet (*Platsens politik* 2002).

En annan typ av fotografisk verksamhet som anses vara stel och oföränderlig är arkitektur-fotograferingen. Men även här finns en utveckling som söker nya vägar genom att ifrågasätta krav på fotografisk teknik (t.ex. storformat), mediaval (blad-/färgfilm) och minutiöst förarrangerade och kontrollerade bilder av isolerade arkitektoniska objekt. Inom detta fotografiska område finns det många "ska man göra" och "ska man inte göra" som ifrågasätts (se t.ex.

Deutsche bauzeitung 1995, Lantz 2001, Perlmutter 1995). Konventionerna kring arkitekturfotograferingen är inte för alla ett tvingande rättesnöre, även frågor om innehåll och användning tränger sig på. Detta betyder dock inte att etablerade normer försvunnit. Det räcker med att idag titta i vilket nummer som helst av tidskriften *Arkitektur* för att konstatera detta.

Mitt sista exempel på ett fotografiskt användningsområde som presenterar uttalade och målinriktade förhållningssätt hämtas från Riksantikvarieämbetet och kulturmiljövården. I RAÄ:s fall kan detta spåras till två betydelsefulla händelser. Den ena är projektet *Åtta svenska städer* (1998). Den andra är bildandet av bildbyrån KulturMiljöBild år 2000. Arbetet med "Åtta svenska städer" handlade om små- och medelstora städer i Sverige. Bildmaterialet presenterades första gången i utställningen "Svenska städer – kulturarv till vardags". Projektet hade som målsättning att frångå RAÄ:s fotografiska praktik som i normalfallet gick ut på att dokumentera de byggnadsdetaljer och den bebyggelse som bedömts vara kulturhistoriskt värdefull. I arbetet med "Åtta svenska städer" skulle fotograferandet skilja sig från den gängse modellen genom att lyfta fram människors vardagsliv i några svenska stadsmiljöer 1998. Fotograferna fick som uppdrag att i reportagebetonad stil ge personliga perspektiv på det som i samtiden kännetecknade "den svenska staden". Den vardaglighet som stod i centrum resulterade i bilder som blandade gammalt och nytt, förändrat och bevarat, tomt och befolkat, samt det generella och det specifika. Något slag av värderande av bebyggelsemiljöer som ämbetet vanligtvis ägnar sig åt gjordes aldrig inom detta projekt. Istället ville man från RAÄ:s sida aktivt bidra till en bred diskussion och medvetenhet över vad som är värdefullt och viktigt i våra stadsmiljöer. Projektet med åtta svenska städer vidareutvecklades 2001 till ett liknande arbete om miljonprogrammets bostadsområden.

Den ansvarige för Riksantikvarieämbetets fotografiska avdelning – Bengt A Lundberg – förklarar i tidskriften *Kulturmiljövård* (Lundberg 2003) bakgrunden och ambitionen till den fotografiska förnyelse som initierades åren 1998–2001. Enligt Lundberg var det som skedde ett led i en fotografiskt underbyggd strategi där bilder ska vara ett aktivt verktyg för att kommunicera och skapa ett vidgat utrymme för den verksamhet RAÄ ägnar sig åt. Ambitionen är att kameran ska vara en offensiv agent för kulturmiljövården. Bilden – inte bara ordet och de fysiska lämningarna ska alltså vara med och bidra till intresse, tankeprocesser och opinionsbildning. Men – och det förtjänar att understrykas – det är dock så att den fotografiska verksamheten på RAÄ även sker utifrån väl inarbetade konventioner kring fotografisk dokumentation som del av ämbetets arkiveringsverksamhet (se t.ex. Johansson 2001).

Genomgången av tänkandet och praktiserandet inom några fotografiska verksamheter syftar till att ringa in det utrymme som finns för ett kulturvetenskapligt förankrat bildskapande. Närvaron av problematiseringar, genomtänkta målsättningar och medvetna strategier inom några etablerade fotografiska fält är något som bör intressera den akademiskt inriktade kulturforskningen. Klivet från att vara en kritiskt analyserande recensent av andra bilder, till att vara en bildskapande aktör är med andra ord inte så långt. Steget kan dock vara problematiskt att ta om man tänker i termer av roll/kompetens och fotograf/forskare.

Några exempel från etnologi, antropologi och sociologi kan belysa dilemmat. En av den visuella sociologins förgrundsgestalter Howard Becker menar att den vetenskapligt skolade sociologen är bättre skickad än den yrkesverksamme fotografen att i bild skapa trovärdiga skildringar av olika slag av samhällsförhållanden (Becker 1986). Beckers betonar i sin text främst sociologens vetenskapliga metodologi som han menar ger trovärdiga och väl underbyggda resultat.

En i det närmaste motsatt relation mellan fotograf och forskare presenteras i Nordiska museets bok *Verklighetsbilder?* (1999). Där är rollindelningen fotograf-forskare omvänd. Fotografen är den oinskränkte auktoriteten på bilder, medan forskaren blir den som tar hand om teori och analys utifrån etablerad vetenskaplig praxis. Arbetsfördelningen är fast, men samarbetet anses vara fruktbart och konstruktivt. Mellan dessa båda poler förekommer det också

exempel där fotografer och forskare likställs med varandra, som hos etnologen Anette Rosengren (1991). Etnologerna Lizette Gradén och Lars Kaijser (1999) menar å sin sida att fotograferandet väger tyngst som visuella fältanteckningar och empiriskt grundmaterial i skapandet av traditionell akademisk text. Mer målinriktat och gestaltande fotografiskt arbete är något som yrkesverksamma fotografer helst ska göra.

En intressant infallsvinkel på ett kulturvetenskapligt initierat fotograferande finns hos antropologerna Marcus Banks och Howard Morphy (1997). De menar att fotografering (och filmning) behöver utformas och förstås som en del av "det antropologiska projektet". Detta perspektiv verkar vara en bättre utgångspunkt än ett ständigt jämförande mellan fotografen och den vetenskapligt skolade. Det verkar vara en mer framkomlig väg att som Banks och Morphy relatera den visuella antropologins verksamhetsfält till det egna ämnets ambitioner att skapa och förmedla kunskap om mänsklig kultur. En central grundtanke i detta är att bilden är viktig eftersom den finns närvarande (eller frånvarande) inom flera typer av samhällsbildningar och samhällssektorer. Hos Banks och Morphy finns en konstruktiv utgångspunkt för skapandet av en både vetenskapligt- och samhälleligt relevant fotografering.

Avslutning

Det slutliga resultatet av mitt fotograferande och intervjuande är ännu preliminärt. Det finns dock några huvuddrag som kommer att vidareutvecklas. Det första utgår från en landskapsanalys som säger att Torslanda havsbadskolonis läge mitt i ett dynamiskt område varit en förutsättning för dess förhållandevis oförändrade utseende och struktur. Tongivande verksamheter i omgivningarna som hamn och varv har påverkats av 1970-talets avbrutna industriella expansion. Protesterande naturvårdsintressen och anläggandet av Landvetters flygplats har gjort sitt till att skapa ett mindre intensivt mark- och tomtryck i området. Först från och med mitten av 1990-talet när bostäder, golfbana och småbåtshamn etableras gör sig verksamheter i omgivningen påmind för kolonisterna.

Under den senaste tioårsperioden har ett nytt tryck kommit från bostads- och fritidssektorn. Den förändrade situationen har lett till att kolonisterna numera får hantera frågan om ökad biltrafik, fler människor på promenad i koloniområdet och ett ökat antal badgäster från omgivande bostadsområden. Det yttre trycket visar sig också genom brant stigande priser på kolonistugorna och krav på möjligheter att bygga till större stugutor. I intervjuerna talas det om att koloniområdet gått från att ha varit en ostörd och okänd idyll till att bli något åtråvärt som allt fler känner till. Att det område som havsbadskolonin är belägen i fått vara i fred under de senaste 15–20 åren visar sig också genom de många tillfälliga, kortlivade och disparata verksamheter som varit förlagda till det övergivna flygfältsområdet. (Vilket kolonisterna känner väl till, eftersom de har sina stugor i nära anslutning till den gamla flygplatsen.)

Ett andra huvuddrag i forskningsresultatet hör ihop med fotograferandets och fotografiernas betydelse. I samband med intervjuerna har bilderna givit inblickar i på vilket sätt omgivningarna har betydelse för kolonisterna. I intervjusamtalen har det visat sig att man inte berörs speciellt mycket av det som finns eller sker utanför koloniområdet – så länge det håller sig utanför dess fysiska gräns. Som kolonist är man dessutom mer orienterad mot havet genom fiske, båtfärder och bad. Förändringar som har med havet att göra betyder i kolonisternas vardag mer än skeenden på land och infrastrukturell nivå. Detta hänger naturligtvis ihop med att kolonisterna är säsonsboende, men det är ändå en överraskande omständighet att det dynamiska landskapet runtom mer figurerar som kuliss än som något med direkt inverkan på havsbadskolonin.

När jag har visat fotografier av områdena runt kolonin har de intervjuade ibland inte känt igen sig, eller så har man inte tänkt på att närmiljön är såpass mångfacetterad som den är. För mig var detta förvånande eftersom jag trodde att man som kolonist var betydligt mer känslig för det som finns och sker i närområdet. Detta är dock en viktig poäng eftersom det visar att

ett målformulerat fotograferande kan ge både forskare och andra nya insikter. Dessutom – om de närboende visar sig bli mer medvetna om sin närmiljö och pågående förändringsprocesser, så borde det även kunna gälla för planerare, politiker, utbildningsinstitutioner och allmänhet.

I egenskap av forskare i ett landskapsprojekt har arbetet med det fotografiska materialet fäst uppmärksamheten på mitt bortseende av havssidans betydelse i området. Jag fick även revidera min första uppfattning att koloniområdet var en fast och oföränderlig punkt med en given position i landskapet. Istället har det visat sig att kolonins idylliska och yttre tidlösa karaktär kan förstås som resultatet av en utveckling som hänger ihop med uppbromsandet eller avvecklandet av tongivande verksamheter i närområdet. Kolonin kan därför betraktas som ett resultat av tillfälligheternas spel, där kolonin mellan åren 1975–1995 kunnat förvaltas och skötas utan större påverkan från utrymmeskrävande eller expanderande verksamheter i omgivningarna. Man kan säga att Torslanda havsbadskoloni under denna tidsperiod varit del av ett tillfälligt efemärt landskap som nu, i början av 2000-talet, håller på att få karaktären av ett permanent och väldefinierat stadsområde. Att med hjälp av fotografier och intervjuer förmedla medvetenhet över efemära landskaps betydelse för staden och dess invånare är ett viktigt att uppmärksamma för stads- och landskapsplaneringen. Efemära landskap kan dock även vara något problematiskt eftersom de drar till sig nedskräpning, lagöverträdelser och viss kriminell verksamhet. En avslutande reflektion utifrån genomförandet av detta delprojekt är att fotografier och intervjuer givit både mig och några kolonister ett förändrat betraktande av och tänkande om en landskapsmiljö. Om fotografierna som ligger till grund för detta projekt klarat av att bidra till en ny syn på landskapet, så borde det även kunna gälla för andra. Det är dock viktigt att man som fotograferande forskare bejakar sig som skapande aktör i ett samhälle som på många olika sätt brukar och omger sig med bilder. Förhoppningsvis kan detta papper ge uppslag till hur det kan göras och vilken betydelse det egna fotograferandet har.

Referenser

- Baart, Theo / Metz, Tracy / Ruimschotel, Tjerk (2000) *Atlas of change. Rearranging the Netherlands*, Rotterdam: NAI Publishers/IOP
- Banks, Marcus (2001) *Visual methods in social research*, London: Sage
- Basilico, Gabrieli / Boeri, Stefano (1998) *Italy – Cross sections of a country* Zürich: Scalo
- Becker, Howard S (1986) "Photography and sociology" i *Doing things together: selected papers*, PressEvanstone, Illinois: Northwestern University
- Becker, Karin (2000) "Picturing a field: relationships between visual culture and photographic practice in a fieldwork setting", i *Folklore, heritage politics and ethnic diversity* Pertti J Anttonen (eds), Botkyrka: Multicultural Centre
- Bengtsson, J / Angelstam, P / Elmqvist, T / Emanuelsson, U / Folke, C / Ihse, M / Moberg, F / Nyström, M (2003) "Reserves, resilience and dynamic landscapes", i *Ambio*, vol 32, nr 6, September 2003
- Brassley, Paul (1998) "On the unrecognized significance of the ephemeral landscape", i *Landscape research*, Juli 1998, vol 23, nr 2. Databas: Business Source Premier
- Davis Lakeman, Sandra (1992) *Natural light and the Italian piazza. Siena a case study* Siena
- Deutsche bauzeitung* (db) (1995) Fachzeitschrift für architekten und bauingenieuren. Heinrich Klotz: "The portrayal of buildings", Hans-Eberhard Hess: "Architecture and photography", Wd: "Focus on people". Sonderheft Juli 1995
- Edberg, Rolf / Strand, Hans (1995) "Och havet vilar aldrig", i *Camera Natura* 2:1995
- Gradén, Lizette / Kaijser, Lars (1999) "Att fotografera och videofilma", i *Etnologiskt fältarbete*, Lars Kaijser / Magnus Öhlander (red), Lund : Studentlitteratur
- Hagman, Tore (1995) "Odlingslandskapet", i *Camera Natura* 1:1995
- Hallberg, Lars-Olof (1996) "Den siste bonden", i *Camera Natura* 3:1996
- Hammarstad, Lennart (1995) "Öland", i *Camera Natura* 2:1995
- I människans hand. Fotografier kring det ekologiska landskapet* (1994) Anette Rosengren (red), Stockholm: Nordiska museets förlag
- Johansson, Torsten (2001) "En vision om fotografiets framtid", i *Kulturmiljövård* 2:2001, Stockholm: Riksantikvarieämbetet (RAÄ)
- Lantz, Maria (2001) "En förvånadsvärt stereotyp verksamhet", i *Fotografisk tidskrift* 1:2001, Tema: Arkitekturfotografi, Stockholm: Svenska Fotografers Förbund (SFF)
- Latarjet, Bernard (1987) "Landscape culture. Questions about the 'Mission photographique de la DATAR' ", i *Perspektief magazine* 28/29:1987
- Latarjet, Bernard / Hers, François (1985), (1989) *Paysages photographiques. La mission photographique de la DATAR* Paris
- Lundberg, Bengt A (2003) "Ögonblick för framtiden. Kameran – önskeverktyget", i *Kulturmiljövård* 2:2003, Stockholm: Riksantikvarieämbetet (RAÄ)
- Morphy, Howard / Banks, Marcus (1997) "Introduction: rethinking visual anthropology", i *Rethinking visual anthropology*, Marcus Banks / Howard Morphy (eds), New Haven & London: Yale University Press
- Myrdal, Janken (2002) "Det svenska jordbrukets historia. Processen bakom det första standardverket om jordbrukets historia på 50 år", i *Kulturmiljövård* 2:2002, Stockholm: Riksantikvarieämbetet (RAÄ)
- Nordiska landskap / Nordic landscapes. En antologi / An anthology* (1989) Stockholm: Lucida Alfabeta Bokförlag
- Ohlsson, Stefan (2000) "Tre vägar – möt Joakim Eskildsen, Erik Olsson och Hans Strand", *Fotografisk tidskrift* 6:2000, Tema: Naturfoto, Stockholm: Svenska Fotografers Förbund (SFF)

- Perlmutter, Michael (1995) "Hur hus blir bild / Crafting the architectural image" *Magasin för modern arkitektur* (MAMA) 12:1995
- Pink, Sarah (2001) *Doing visual ethnography: images, media and representation i research* London: Sage
- Platsens politik / The politics of place* (2002) Bildmuseet, Umeå universitet
- Qualitative Sociology* (1997) Tema: Visual methods in sociological analysis, 1:1997
- Røttereng, Dag (1997) "Skogens själ", i *Camera Natura* 1:1997
- Rosengren, Anette (1991) "Fotografi och dokumentation", i *Verbalt. Visuellt. Materiellt. Om museernas dokumentation och insamling*, Stockholm: Nordiska museets förlag, Samdok,
- Saltzman, Katarina / Qviström, Mattias (2003) *Ephemeral landscapes: exploring landscape dynamics at the urban fringe*, Research programme
- Sekula, Allan (1993) "Om uppfinnandet av fotografiers innebörd", i *Tankar om fotografi*, Jan-Erik Lundström (red), Stockholm: Alfabeta
- SubUrban options. Photography commissions and the urbanization of the landscape* (1998) Nederlands Foto Instituut
- utblick Landskap* (1990) Tema: Bilden av landskapet, 3:1990, Stockholm: Landskapsarkitekternas Riksförbund (LAR)
- utblick Landskap* (1997) Tema: Stora fotografnumret, 1:1997, Stockholm: Landskapsarkitekternas Riksförbund (LAR)
- Verklighetsbilder? Om fotografer och fotografier i museernas samtidsdokumentation* (1999) Stockholm: Nordiska museet
- Visser, Hripsimé (1987) "Two qualities: beauty and truth to nature. Documentary projects in the history of photography", i *Perspektief magazine*, 28/29:1987
- Åtta svenska städer – en fotodokumentation* (1998) Informationsavdelningen, Stockholm: Riksantikvarieämbetet (RAÄ)

